

הרב יהודה הלוי עמיחי

מסחר בזבוב החייל השחור

הקדמה

לפני מספר שנים פלש לארצנו זבוב החייל השחור, שמו המדעי הוא רמטיה אילוסנס¹. רימת² הזבוב אוכלת שאריות של פסולת אורגנית, על פי מחקרים רבים הוא יכול לאכול כמות גדולה של פסולת אורגנית, כך שיש לרימות אלו יתרון בפירוק זבל ושאריות. כמו כן התברר שבמהלך זמן קצר הרימות מתרבות בצורה יוצאת דופן, כך שהחלבון של הרימות יכול לשמש גם כמזון לבעלי חיים אחרים (תרנגולות, דגים, זוחלים וכדו'). נשאלנו מספר שאלות בעניין העיסוק במסחר של שרץ זה:

- א) האם מותר לגדל שרצים בצורה פרטית ו/או מסחרית, כדי להפיק ביצים ורימות?
- ב) האם מותר לגדל כדי למכור את הרימות לצורך האכלתן לבעלי חיים?
- ג) האם יש מקום לחלק בין האכלת הרימות לבעלי חיים שיאכלו על ידי אנשים או לא?
- ד) האם מותר לרסק את הרימות כדי להאכיל לבעלי חיים?
- ה) האם שותפות גוי תועיל?
- ו) האם מותר לייצא לחוות בחו"ל?

א. איסור סחורה בדברים אסורים

נאמר במשנה (שביעית פ"ז מ"ג):

אין עושים סחורה בפירות שביעית ולא בבכורות ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטרפות ולא בשקצים ולא ברמשים.

נאמר בירושלמי (שביעית פ"ז ה"א):

כתיב (ויקרא יא לה) טמאים המה לכם מה ת"ל וטמאים יהיו לכם, אלא אחד איסור אכילה ואחד איסור הננייה כל דבר שאיסורו דבר תורה אסור לעשות בו סחורה וכל דבר שאיסורו מדבריהן מותר לעשות בו סחורה. והרי חמור? למלאכתו גדל, והרי גמל? למלאכתו הוא גדל.

רבי יהושעיא נסב ויהב בהדין מורי"ס ר' חונא נסב ויהב בהדין חלתותא.

הר"ש (שביעית פ"ז מ"ג) הסביר את הירושלמי, וזו לשונו:

2. הרימות.

1. hermetia illucens

ולא בנבילות וטרפיות ושקצים ורמשים. ואמרינן בירושלמי (הל' א) טמאים הם מה ת"ל וטמאים יהיו לכם? אלא אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה [כל דבר שאיסורו דבר תורה אסור לעשות בו סחורה] וכל דבר שאיסורו מדבריהן מותר לעשות בו סחורה. ופריך והרי חמור למלאכתו הוא גדל והרי גמל למלאכתו הוא גדל ולא אסרינן לעשות בהן סחורה אלא בדבר העומד לאכילה. והדר קאמר ר' אושעיא נסיב ויהיב בהדין מורייס ר' אבין נסיב ויהיב בהדין חלתיתא דברים של נכרים באיסורא מדרבנן כדתנן בפרק אין מעמידין (דף כט ב).

ואף על גב דמורייס תני לה התם גבי איסור הנאה משום דרמו ביה חמרא שמא לא היה נמכר יותר בעבור היין ולא חשיב נהנה מן היין במשא ומתן דידיה אבל בשאר הנאה אסור כגון להרויח בו ועוד דיכול למוכרו חוץ מדמי יין נסך שבו.

הירושלמי התקשה בפסוק (ויקרא יא, לה) העוסק במיני השרצים, מדוע נאמר 'טמאים הם לכם' וגם 'טמאים יהיו לכם', מכאן למד הירושלמי ששרץ האסור באכילה הוא גם בגדר 'טמאים יהיו לכם' שאין למוכרו לאחרים, מכאן שבדבר שאיסורו דרבנן אין איסור לסחור בו. הירושלמי הוסיף שאפילו דבר שנאכל בשרו (חמור וגמל) אבל עיקר שימוש לא למאכל אין בו איסור סחורה. משמע מלשון הירושלמי שהאיסור לעשות סחורה בדבר האסור באכילה או בהנאה הוא מדין תורה שנדרש מהפסוק 'טמאים יהיו לכם'.

הרע"ב (שביעית פ"ז מ"ג) כתב:

לא בנבלות ולא בטרפות. דמאחר דכתב רחמנא טמאים הם מה צריך לומר תו וטמאים יהיו לכם, אלא אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה. ואם תאמר הרי חמור הרי גמל וסוס ופרד, שאני הני דלמלאכתן הן גדלים, ולא אסרו לעשות סחורה אלא בדבר העומד לאכילה. וכל דבר שאסורו מן התורה אסור לעשות בו סחורה, אבל דבר שאסורו מדבריהם אין אסור לעשות בו סחורה, אלא סתם יינן דאף על גב דאסורו מדבריהם אסור לעשות בו סחורה.

מלשון הרע"ב 'ולא אסרו לעשות סחורה' נראה שסובר שאיסור הסחורה הוא מדרבנן בלבד.

על כך כתב ב'תוספות יום טוב' (שם):

ולא בנבלות ולא בטרפות וכו'. קצת קשה בדברי הר"ב בלשונו שכתב ולא אסרו לעשות כו' דמשמע דרבנן הוא דאסרי, והרי ממקרא הוא נדרש כמו שכתב וטמאים יהיו לכם [והוא מהירושלמי]. והיה באפשר לומר דקרא אסמכתא בעלמא, אלא שהסוגיא דפסחים (פרק ב' דף כג) אינה מוכחת כן דמקשינן אדרבי אבהו דאמר כל מקום שנאמר לא יאכל, לא תאכל, לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנבלה. ומקשה והרי שרצים דרחמנא אמר (ויקרא יד) שקץ הוא לא יאכל ותנן צידי חיות ועופות וכו'. ומשני שאני התם דכתיב לכם שלכם יהא... ונראה לי דאע"ג דמדאורייתא אסור לעשות בהן סחורה מדכתיב יהיו אי נמי מדרשא דירושלמי. אפי' הכי מדכתיב נמי לכם לומר שלכם יהיה. נשאר האיסור והיתר מסור לחכמים לפרש לנו באיזה דרך אסור ובאיזה דרך מותר... ודברי הרמב"ם בספ"ח מה' מאכלות אסורות אין להן הכרע אי סבר דמדאורייתא אי מדרבנן וקרא דיהיו אסמכתא בעלמא. [ומיהו קשיא לי סוגיא

דפ"ק דבכורות דף ו דאחריצי חלב דדוד קאמרינן דלמא לסחור' וכלומר אבל חלב אסור משום אבר מן החי משמע דאפי' הכי לסחורה שריא]. לפי ה'תוספות יום טוב' נראה שיש איסור סחורה מדאורייתא בכל דבר שהוא בר אכילה ולא התירו אלא למלאכה. עוד הוסיף ה'תוספות יום טוב' שאין מדברי הרמב"ם הוכחה האם האיסור לסחור בדבר האסור באכילה (ולא בהנאה) הוא מדרבנן או מדאורייתא, וזו לשון הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ח ה"ח):

זה הכלל כל שאיסורו מן התורה אסור לעשות בו סחורה, וכל שאיסורו מדבריהם מותר לעשות בו סחורה בין בספיקו בין בודאו.

אולם בהלכה טז כתב הרמב"ם:

וכל דבר שאסור באכילה ומותר בהנאה אף על פי שהוא מותר בהנאה אסור לעשות בו סחורה ולכוין מלאכתו בדברים אסורים חוץ מן החלב שהרי נאמר בו יעשה לכל מלאכה, לפיכך אין עושין סחורה לא בנבלות ולא בטרפות ולא בשקצים ולא ברמשים.

מכך שתלה הרמב"ם את ההיתר של החלב בלשון הפסוק 'יעשה לכל מלאכה' נראה שהאיסור הוא מדאורייתא. אבל ה'תוספות יום טוב' אמר שאין הכרע. הרשב"א (שו"ת הרשב"א, ח"ג סי' רכג) כתב:

שכתבת שאם אינו סוחר בדברים להעמדם ולמכרן לצורך אכילה אלא כדי לתקן בהם עורות וכיוצא בזה הרי אלו מותרין בסחורה כזו, וראיה מפורשת ממה שתירצו בירושלמי בחמור וגמל דלמלאכתן הן עומדין. וזה נראה לי כשבוש שכל שהוא מן הדברים שמגדל אותם אדם לאכילה כחזיר ושאר המינין האסורין בבהמה ובעוף שדרך בני אדם לגדלן כדי לאוכלן ושאיין רובן עומדין לתשמישן אסור לעשות בהן סחורה גזרה שמא יבוא לאכול מהם כיון דמינן לאכילה הוא עומד, יצאו חמור וגמל שאין אדם מגדלן רובן לאכלן אלא למלאכתן. ותדע שאם אין אתה אומר כן צדי חיה עופות ודגים למה לא יצוד מהן לכתחלה לעשות מהן סחורה ולמכרן לעכו"ם שלא לאכילה, אלא שאין הדבר תלוי אלא במה שאין של דרכן של בני אדם ואפילו העכו"ם לגדל רובן לאכילה אלא למלאכה כחמור וגמל אבל המתגדלין ברובן לאכילה לא. ותמה אני אם התירו התוספות בענין זה שאמרת אלא אולי כבענין שנפסד לאכילה ושאינן /שמא צ"ל ושאינו/ ראוי אפי' לעכו"ם אלא לעבד בהן העורות דכל שנפסד כל כך אין לחוש ולגזור משום אכילה, ואם אולי אמרו אפשר שכך אמרו.

מלשון הרשב"א נראה שאסור לסחור בדבר שרובם מגדלים לאכילה ואפילו שהוא מגדל לצורך אחר, בכל אופן כיוון שרובם מגדלים לאכילה חיישינן שמא יבואו לאכול. קצת משמע שאין זה אלא איסור חכמים לסחור בדבר האסור באכילה.

ה'שלחן ערוך' (יו"ד סי' קיז סעי' א) כתב:

כל דבר שאסור מן התורה, אף על פי שמותר בהנאה, אם הוא דבר המיוחד למאכל אסור לעשות בו סחורה... חוץ מן החלב, שהרי נאמר בו: יעשה לכל מלאכה (ויקרא ז, כד).

מפשטות לשון ה'שלחן ערוך' משמע שהאיסור לעשות סחורה בדבר מאכל הוא עצמי ולא משנה האם נמכר לאכילה או לא, אסור לאדם לסחור בדבר שאסור באכילה ואפילו אם הוא מגדל אותו שלא לצורך אכילה. כפי שכתב הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ח הט"ז): 'לפיכך אין עושין סחורה לא בנבלות ולא בטרפות ולא בשקצים ולא ברמשים'. למדנו שיש מחלוקת ראשונים בשאלת מסחר בדבר האסור במלאכה, האם הוא איסור תורה או דרבנן, ובוודאי שיש להחמיר לכתחילה ולא לעשות מסחר בדבר האסור מאכילה.

ב. שקצים שנאסרו

יש לדון על אילו שקצים אמר הרמב"ם שאסור לסחור בהם. ב'דרכי תשובה' (יו"ד סי' קיז ס"ק יב) מגדיר מהו המיוחד למאכל שנזכר ב'שלחן ערוך', וזו לשונו:

עבאה"ט מ"ש לאפוקי סוסים וחמורים וגמלים שסתמן לאכילה, ועי' בס' יפה ללב חלק ה' שהביא בשם הס' לי לישועה דהדבר ברור דאם הוא באופן שבאותו מחוז שוחטין הנכרים ריבוי סוסים לאכילה, כמו שיש בערי אדום דרוב סוסים לשחיטה הם עומדים שם אסור לישא וליתן בו, וענין זה מסור ללב איש הישראלי לראות אופן המציאות... ועי' בפרי תואר סוף ס"ק א' שמבואר מדבריו דס"ל להלכה דזה תלוי בהרוב דאם רובן לאכילה קיימי אף על פי שזה מגדלו רק לצורך העור או השומן למשוח עורות ולהדליק אסור דאיכא למיחש דלמא לא כולי עלמא דינא גמירי ואתי לזבון להו לכתחלה ואכיל איהו נמי מינייהו, אבל אם רובא לאו לאכילה קיימי שרי שהרי גם החמר והגמל איכא אינשי דאכלי להו ואפ"ה שרי עיין שם.

מתחילת דברי ה'דרכי תשובה' בשם ספר 'לי לישועה', נראה שמה שקובע הוא המחוז המקומי, דהיינו אין לנו לחוש על מקומות אחרים, אלא יש לבדוק בכל מקום אם יש הרבה שמגדלים אותו למאכל. וכפי שכתב שזה נתון לישראלי לראות לפי מקומו. לפי דבריו, מכיוון שאת זבוב החייל השחור לא מגדלים כלל לאכילת אדם בארץ ישראל, אין הוא נחשב כדבר שגדל למאכל. ה'דרכי תשובה' הוסיף עוד בשם ה'פרי חדש'³ שמאכל אדם שהמגדל לא רוצה בו למאכל אדם אלא לשימוש אחר, נחלקו אחרונים האם מותר לסחור בו, ועיין בש"ך⁴ שנטה להתיר בדברי מאכל שמגדל שלא לצורך מאכל. אבל ברור שדבר שלא מגדלים למאכל אדם אין בו איסור סחורה. עוד הוסיף ה'דרכי תשובה' בשם 'פרי תואר' שלא תמיד המגדל קובע, אלא אפילו כשרוב התוצרת היא לאכילה למרות שאין זה רוב המגדלים בכל אופן הדבר אסור בסחורה. אבל גם לפי הסבר זה בנידון הזבוב המדובר, אין כאן רוב לאכילה אלא לשימוש כמפרק מזון או כיוצר רימות ולא לאכילה, לכן אין כאן כל איסור. העולה לנו לדינא שבכל דבר שלא מגדלים אותו באותו מקום לאכילת אדם אין בו איסור סחורה. נראה שבנידון זבוב החייל השחור איננו עומד כלל לאכילה, ואין מגדלים אותו לאכילה, אלא כאן מגדלים אותו כדי להפיק ממנו רימות (שיעכלו את הזבל האורגני ויביאו עוד רימות שאפשר יהיה להאכילם לבעלי חיים).

3. פרי חדש, יו"ד סי' קיז ס"ק ג.

4. ש"ך, יו"ד סי' קיז ס"ק א.

כאשר הדיון הוא על 'מאכל' הכוונה היא שמגלים את האיסור למאכל אדם, אבל בנידון דידן לא מגדלים את הרימות למאכל אדם אלא למאכל בעלי חיים, לכן אין איסור שהרי החלוקה בין מאכל שנאסר ובין דברים אחרים נובע מהלימוד של 'לכם' ומשמע ששייך למאכל אדם ולא למאכל בהמה. על כן נראה שאין כאן כל דיון של איסור סחורה בדברים אסורים.

ג. דברים מאוסים

עוד יש להוסיף את סברת בעל 'ערוך השלחן'⁵ שלא רק בחלב התירו לעשות סחורה אלא גם בדם, אבל הסברה בדם היא שנפשו של אדם קצה בו, לכן אין זה עומד לעסק ואין איסור למכור לגוי. לפי יסוד זה נראה שרימות של תולעים שנפש כל אדם קצה בהם, אין בהם איסור מסחר כלל. נראה שלפי יסוד זה אין איסור למכור את הרימות לגוי ולהאכיל בהם בעלי חיים שזה מאוס. ועיין ב'משנה הלכות'⁶ שכתב כעין סברה זו להתיר למכור מזון לכלבים העשוי מנבלות וטרפות מכיוון שזה מאוס בעיני בני אדם.

ד. האכלת בעלי חיים טהורים

הרמ"א (יו"ד סי' ס סעי' א) כתב: בהמה שנתפטמה בדברים אסורים, מותרת (מרדכי דיבמות פ' אלמנה לכ"ג) אבל אם לא נתפטמה כל ימיה רק בדברים אסורים, אסורה (תוספות דתמורה פ' כל האסורים).

הש"ך (סי' ס ס"ק ה) הביא את דברי ה'תורת חטאת'⁷ שאסר לקנות בהמה מן העכו"ם שינקה מחלב טמאה. משמע מדברי ה'תורת חטאת' שאף אם לא ינקה כל ימי חייה אסר לקנות בעל חיים שאכל טרף. המקור לדין זה הוא בדברי ה'שלחן ערוך'⁸ שהתיר אכילת פרה שפוטמה בכרשיני אליהם, משמע שרק בדיעבד הדבר מותר אבל לכתחילה אין להאכיל את הפרה בדבר האסור. אמנם המרדכי⁹ מחלק בין איסורי אכילה שבהם מותר לפטם את הבהמה לאיסורי הנאה ועבודת כוכבים שאין לפטם בהם את הבהמה ולאכול אותה. מדברים אלו עולה כי בכל איסורי אכילה, אפילו אם זה כל מאכל הבהמה, מותר להאכילה וכן מותר לאכול בעל חיים שאכל איסורי אכילה. וכן כתב ב'שפתי דעת' (סי' ס ס"ק ד):

אפשר לכו"ע שרי בדיעבד אף בנתפטמה כל ימיה, אבל לכתחילה אם הדבר ידוע אסור לקנות מדין מראית עין.

בנידון דידן הסוחר מגדל הרימות מוכר אותן להאכלת בעלי חיים, ומכיוון שהן אסורות רק באכילה ולא בהנאה, נראה פשוט שאין למגדל הרימות כל איסור למכור לאחר

5. ערוך השלחן, יו"ד סי' קיז סעי' טו.
6. שו"ת משנה הלכות, ח"ד סי' קו.
7. תורת חטאת, כלל סה דין י בשם או"ה.
8. שו"ע, יו"ד סי' קמב סעי' יא.
9. מרדכי, הובא ברמ"א יו"ד סי' ס סעי' א.

שפוסק כדעת המרדכי שמותר לתת מאכלות אסורות לבעלי חיים כשרים. עוד יש להוסיף שכל הדיון הוא במאכיל בדבר איסור אכילה ממש,¹⁰ אבל במקום שהרימות אינן עיקר המאכל אלא הן חלק מהמאכל יש להקל, וכפי שהתירו להאכיל חיטים נגועות (מילבי"ן) לבעל חיים שאין עיקר מזונם מהאיסור.¹¹ אמנם בחיטים נגועות יש לומר שאיננו רוצה את התולעים ואילו ברימות זבוב החייל השחור נועד לספק לבעלי החיים חלבונים, על כן אולי יש מקום להחמיר קצת באיסור האכלה. אבל בוודאי שאין איסור למכור לאדם אחר שהוא מאכיל את הרימות לבעלי חיים עם עוד מאכלים שונים מכיוון שהמוכר לא מאכיל ויש דעות שתערובת כזאת מותרת,¹² ועל כן אין למוכר הרימות כל איסור.

ד. סיכום למעשה

- א. מותר לגדל את הזבוב כדי להפיק ממנו ביצים ורימות שיאכלו את האוכל האורגני וכן כדי שיטילו עוד רימות.
- ב. אין איסור להאכיל בעלי חיים בדברים אסורים, אלא אם הדבר עצמו אסור, ולכן מותר למכור את הרימות אף שיאכלו על ידי בעלי חיים טהורים (תרנגולים) ואפילו אם יאכלו לאחר מכן על ידי יהודים, כפי שכל תרנגול אוכל בעלי חיים טמאים אבל הוא לא נאסר.
- ג. אין איסור לרסק את הרימות, שלצורך כך הן עומדות.
- ד. אין איסור לייצא רימות אלו לחו"ל.

10. שומן איסור, עיין דרכי תשובה, יו"ד סי' ס"ק יב.
 11. עיין שפתי דעת, סי' ס"ק ד.
 12. כך סובר המרדכי שהובא על ידי הרמ"א יו"ד סי' ס"ק א.